

Міністерство освіти і науки України
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»
Департамент науки і освіти Харківської обласної військової адміністрації
Національна академія педагогічних наук України
Північно-Східний науковий центр Національної академії наук
України і Міністерства освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Україна),
кафедра освітології та інноваційної педагогіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби (Україна)
Кардіфський університет Метрополітан (Велика Британія)
Вестмінстерський університет (Велика Британія)
Європейський інститут безперервної освіти (Словацька Республіка)
Педагогічний інститут Чендуського університету (Китайська Народна Республіка)
Університет імені Неджметтіна Ербакана (Туреччина)
Інститут публічного адміністрування при Університеті Миколаша Ромеріса (Литва)
Центр музично-освітньої майстерності (Париж, Франція)

МАТЕРІАЛИ

**VII Міжнародної науково-практичної конференції
«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ
ВИКЛИКІВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»
«PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF
HIGHER AND SECONDARY EDUCATION IN THE CONDITIONS
OF MODERN CHALLENGES: THEORY AND PRACTICE»
(м. Харків, 16 – 18 березня 2023 року)**

**Харків
2023**

ББК 74.58+74.20+88.40+88.840

УДК 37.013.77:[378+373.5]

П86

Редакційна колегія:

Білик В. М. – к-т пед. наук, доцент кафедри кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Кін О. М. – д-р пед. наук, доцент кафедри кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Лупаренко С. Є. – д-р пед. наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

Попова О. В. – д-р пед. наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

Ткачова Н. О. – д-р пед. наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

Штефан Л. А. – д-р пед. наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

Якімова М. Е. – д-р пед. наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Затверджено редакційно-видавничою радою

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

(протокол № 5 від 18.05 2023 року)

Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16–18 березня 2023 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. 1162 с.

У збірнику відображено психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої школи в умовах сучасних викликів. Він містить результати досліджень учених, викладачів, учителів, наукові пошуки докторантів, аспірантів, студентів з питань розвитку педагогічної науки й освіти, психолого-педагогічних аспектів інклюзивної освіти, організації дистанційного навчання, реалізації інноваційних технологій, розвитку обдарованої особистості в сучасному освітньому середовищі, професійної підготовки фахівця а також сучасних проблем порівняльної педагогіки.

Матеріали стануть у нагоді науковцям, докторантам, аспірантам, викладачам, магістрам і студентам вищих закладів освіти, практичним працівникам у галузі освіти.

© Харківський національний
педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди, 2023

електронного проєктування (*WorldArt, rebus, desmos*) і навіть додатків мобільних пристроїв (*Arduino Science Journal*), безумовно розв'язує проблеми індивідуалізації навчання й підсилює його оптимізацію, забезпечує візуалізацію даних для повторення та перевірки знань студентів, вивчення та закріплення ними нового матеріалу, здійснення самостійної роботи, вироблення вмінь і навичок для моделювання явищ, процесів для індивідуальної форми роботи.

Список використаних джерел

1. Валюк В. Особливості використання комп'ютерних технологій при вивченні хімічних дисциплін. *Збірник наукових праць УДПУ ім. П. Тичини*. К. : Науковий світ, 2011. С. 24–30.
2. Лут О., Шафорост Ю. Науково-дослідницька діяльність вчителя в освітньому середовищі. *Сучасні тенденції навчання хімії: матеріали*. VIII наук.-метод. конф. (Львів, 18 берез. 2022 р.). Львів, 2022. С. 29.
3. Микитенко П. В., Сергієнко В. П. Сутність і специфіка методів та методик комп'ютерної педагогічної діагностики знань. *Вища освіта України*. 2014. Вип. № 3 (додаток 2). Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т. 2. С.20–24.
4. Шафорост Ю. А., Лут О. А., Шевченко О. П. STEM навчання в хімії: шлях до захоплення предметом. *Філософські аспекти професійної освіти: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф.* (Херсон, 17 листоп. 2022 р.). Херсон, 2022. С. 214–216.

РЕФЛЕКСІЯ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ: ДІЄВІ МЕТОДИКИ ТА ПРИЙОМИ

Лутаєва Т. В.

доктор педагогічних наук, професор,
Національний фармацевтичний університет,
м. Харків, Україна

Артюх Т. О.

кандидат фармацевтичних наук, доцент,
Національний фармацевтичний університет,
м. Харків, Україна

В умовах карантинних обмежень та війни в низці закладів вищої освіти України освітній процес організовується з використанням технологій дистанційного навчання. Навіть учасники освітнього процесу, які працюють в очному форматі, вимушені налагоджувати педагогічну взаємодію, знаходячись на відстані. Нагальною є потреба адаптувати навчальний контент до нових реалій, окреслити пропозиції щодо створення індивідуальних траєкторій навчання та здійснення ефективної інтеракції здобувачами освіти.

Вітчизняні та закордонні дослідники висвітлюють актуальні проблеми реалізації дистанційних (цифрових) технологій в освіті [3; 6]. Окремі вчені привертають увагу до аналізу суті й видів рефлексії [1; 4; 5; 7], інтерактивної взаємодії

учасників освітнього процесу [2]. Актуалізується необхідність визначення стану спеціалізованого освітнього середовища, настрою віртуальної спільноти в процесі впровадження дистанційного навчання або його елементів. Наразі існує необхідність у комплексному дослідженні дієвості рефлексивних практик під час онлайн занять.

Метою представлених матеріалів є висвітлення суті рефлексії учасників освітнього процесу під час дистанційного навчання, характеристика дієвих методик і прийомів реалізації рефлексивної діяльності під час онлайн занять.

Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження, а також педагогічного досвіду); емпіричні (спостереження за здобувачами освіти).

Сучасні науковці, досліджуючи рефлексію в освітньому процесі, витлумачують її суть як самоаналіз людиною власної діяльності й її результатів [1, с. 28]; головну рушійну силу саморозвитку особистості та його основний механізм [4, с. 50]; важливий етап онлайн заняття для підбиття підсумків, а також визначення очікувань здобувачів освіти від навчання [2; 6, с. 59-63].

У науковій літературі також виокремлюється підхід до розуміння суті рефлексії у процесі адаптивного навчання. Своєю чергою, адаптивне навчання розуміємо як реалізацію цифрового тьюторства для кожного здобувача освіти, що зумовлює підлаштування під його потреби та забезпечення безпосередньої підтримки викладача [5, с. 57]. За твердженням О. Лучанінової, на часі є «адаптивна рефлексія, пов'язана з психологічним станом учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану» [5, с. 54].

На основі аналізу науково-методичних розвідок [3, с. 173-178; 7, с. 145] та передового педагогічного досвіду впровадження методики проведення інтерактивних онлайн занять на базі НФаУ [2], вважаємо доцільним приділяти особливу увагу створенню мотивованої віртуальної спільноти учасників освітнього процесу під час дистанційного навчання. Досягненню поставленого завдання сприяють: залучення студентів до «соціальних зон» (форумів – елементів електронних курсів); використання на початку заняття «криголамів», розминок-енеджайзерів, самопрезентації (прийом «синквейн» – вірш, написаний відповідно до певних правил); здійснення опитування студентів щодо їхніх очікувань від заняття (виявлення цільових орієнтацій засобом візуалізації на віртуальній дошці, опитування за допомогою гугл-форм тощо). Зауважимо, що під час здійснення опитування (анкетування) можливо вказати посилання на слайді презентації (надати QR-код для посилання); надіслати посилання в груповий чат під час онлайн заняття.

По закінченні онлайн заняття викладачу доцільно здійснити рефлексію власної педагогічної діяльності. Так, формою її здійснення може бути відповідь на питання: «Чи досягли мети інноваційні прийоми, застосовані мною в процесі формування мотивації студентів до навчальної діяльності? Чи є необхідність у їх удосконаленні? Якщо є, то в чому вона полягає?». Визнаємо дієвість рекомендацій Л. Штефан [7, с. 145] щодо здійснення рефлексії того, хто навчає, засобом заповнення заздалегідь підготовленої карти самоаналізу. Доречно включити

наведене питання до «Карти розширеного самоаналізу викладачем діяльності здобувачів освіти під час онлайн заняття».

Викладацький досвід авторів засвідчує, що здійснення рефлексії настрою та емоційного стану здобувачів освіти уможлиблюється комплексом прийомів і засобів навчання. Для аналізу участі у співпраці та динаміки емоційного стану окремих студентів у процесі дистанційного навчання, здатності учасників віртуальної спільноти до емпатії, а також подальшого генерування коригувальних впливів із боку викладача корисним є такий інструментарій: тест особистості Айзенка; тест «Індекс міжособистісної реактивності» ІМР Девіса; тест цільових орієнтацій Елліота та самозвіт емоційного стану.

Із метою оцінювання готовності здобувача освіти до дистанційного навчання ще до початку онлайн заняття доречно пропонувати студентам методики, за допомогою яких можливо виявити їхню зону найближчого розвитку. Такі методики можуть ґрунтуватися на багатокомпонентній моделі готовності до навчання за авторства Н. В'юнової, К. Гайдар та Л. Темнової. Означена модель включає такі види готовності: психомоторну (функціональну), інтелектуальну, емоційно-вольову, особистісну, соціально-психологічну [3, с. 92].

Для здійснення здобувачами освіти рефлексії власної діяльності та взаємодії наприкінці онлайн заняття радимо використовувати прийоми формування критичного мислення, як-от: «Фішбоун», «Рефлексивна мішень», «Синквейн», «Незакінчене речення», «Стратегія 3-2-1» (задайте 3 питання, дайте 2 зауваження, залиште 1 пропозицію) тощо.

Наведемо приклади організації рефлексії здобувачів освіти наприкінці онлайн заняття за допомогою віртуальної дошки (Miro, Jamboard, Google Drawings). Так, викладач може вивести на екран «Дерево очікувань», яке учасники розробили на початку заняття, і поруч зобразити «Дерево плодів». Рефлексійна вправа передбачає перетягнення на це дерево стікерів із написаними очікуваннями, що виправдалися, коментування своїх результатів. Підбиття підсумків дає можливість дати відповіді на наступні запитання: «Чи справдились очікування в учасників?», «Чи досягнуті цілі онлайн заняття?», «Що варто врахувати і на що звернути увагу під час планування наступного онлайн заняття?».

Методом спостережень за здобувачами вищої та післядипломної освіти на базі НФаУ встановлена дієвість реалізації рефлексії засобом сервісів Mentimeter, Kahoot!. Зокрема, інструментарій сервісу Mentimeter дає можливість викладачу обирати: у якому вигляді він планує отримати відповіді від аудиторії (процентне співвідношення, діаграма, «хмара слів», графік, кількість голосів). Важливі уточнення: учасники рефлексивної діяльності відповідають зі своїх гаджетів, сервіс неперсоніфікований (викладач не розрізняє тих, хто дав відповіді). Отже, сервіс Mentimeter дає можливість лише зібрати різні думки, відслідкувати динаміку засвоєння матеріалу, визначити ставлення групи до якогось явища, оцінити розуміння групою того чи іншого поняття.

Вивчення та аналіз передового педагогічного досвіду дає підстави свідчити про дієвість рефлексивної діяльності наприкінці заняття, організованої на основі моделі «BOFF»: (Behaviour (поведінка) – «Що відбувалося?») «Деталізуйте, що ви

робили» (факти, опис подій). Outcome (результат) – «Який результат отримали?» «Чого ви навчилися?» «Що ви зрозуміли?». Feelings (почуття) – «Що відчували в процесі заняття?». Future (майбутнє) – «Як цей досвід можна використати в майбутньому?»).

Отже, різноманітні методики та прийоми рефлексії дають можливість формувати й розвивати рефлексивну культуру учасників освітнього процесу як компонент їхньої самосвідомості. Установлено, що в процесі організації дистанційного навчання доречно здійснювати усну та письмову педагогічну рефлексію (міжособистісна, інтелектуальна, комунікативна, особистісна) як метод моніторингу, інструмент для аналізу. У структурі рефлексії виділяємо такі її компоненти: рефлексія викладачем; рефлексія здобувачем освіти. За формою діяльності рефлексію розглядаємо як фронтальну, індивідуальну, групову, колективну. За способом проведення виокремлюємо такі засоби здійснення рефлексії: анкета в гугл-формі, питання, символ, таблиця (карта), ситуація, малюнок, смайлик. Констатуємо, що рефлексивна діяльність здобувачів освіти здатна відобразити їхнє критичне та образне мислення, віддзеркалити здатність аналізувати, узагальнювати, виявляти свою позицію, наводити оціночні судження. Відтак, організація рефлексивної діяльності в процесі дистанційного навчання спроможна здійснити розвивальний ефект на учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Башкір О. І. Сучасні методи та прийоми рефлексії. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 31 березня – 2 квітня 2021 р.). У 2 т. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків: «Стиль-Издат», 2021. Т. 2. С. 28-31.
2. Галій Л. В., Лутаєва Т. В., Зарічкова М. В. Педагогічні умови упровадження удосконаленої методики інтерактивного навчання здобувачів післядипломної фармацевтичної освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. № 50. С. 32–45.
3. Дистанційне навчання: психологічні засади: монографія [М. Л. Смульсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак та ін.; за ред. М. Л. Смульсон]. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.
4. Іващенко А. І. Професійна рефлексія як механізм саморозвитку майбутніх психологів: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2020. 248 с.
5. Лучанінова О. П. Роль адаптивно-рефлексійних практик в освітньому процесі закладів вищої освіти України у воєнний час. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 3(204). С. 52–59.
6. Онлайн-заняття для молоді: від старту до фінішу / Укл.: Н. Лебідь, Ю. Бреус. Дніпро, 2021. 63 с.
7. Штефан Л. В. Інноваційні технології в освіті: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів інженерно-педагогічних спеціальностей. Харків: УПА, 2011. 168 с.